

Dr. sc. Vilma Pezelj, docentica
Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu

ŽENE U BRATOVŠTINAMA SREDNJOVJEKOVNIH DALMATINSKIH GRADOVA

UDK: 34 (497.5)

Primljeno: 15. 01. 2010.

Pregledni znanstveni rad

Autorica ukazuje na nazočnost žena u bratovštinama srednjovjekovnih dalmatinskih gradova. Iako pretežito muškoga članstva, bratovštine su redovito primale u svoje redove i sestre odnosno sestrima, najčešće kao dionice duhovnih blagodati. Žene su redovito bile isključene iz organa uprave bratovština, osim u slučajevima bratovština sa isključivo ženskim članstvom. U novom se vijeku povećava udio ženskog članstva u novovjekovnim bratovštinama, kao i udio odredbi koje reguliraju položaj sestrama u bratovštinskim statutima – matrikulama.

Ključne riječi: *srednji vijek, bratovštine, matrikule.*

1. Uvod¹

Posljednjih četrdeset godina bratovštine su od perifernog religijskog fenomena došle u centar religijske povijesti.²

Bratovštine (bratstva, skule; lat. *confraternitates, fratiliae, scholae*) su kršćanske organizacije vjernika, koje su se od ranog srednjeg vijeka javljale u različitim oblicima. Kao najčešći oblik organiziranog religijskog života u srednjovjekovnoj i ranoj modernoj Europi te centar duhovnog života gradskog stanovništva obaju spolova osnivane su radi uzajmne potpore članova okupljenih prema profesionalnom kriteriju, župnoj pripadnosti ili pobožnosti koju promiču.³

¹ Rad je izložen na III. Kongresu hrvatskih povjesničara, Split – Supetar, 01. do 05. listopada 2008.

² TERPSTRA, N., *The politics of ritual kinship: confraternities and social order in early modern Italy*, Cambridge, 2000.; BLACK, Christopher F. – GRAVESTOCK, P., *Early Modern Confraternities in Europe and the Americas: International and Interdisciplinary Perspectives*, Aldershot, Hants: Ashgate, 2006.

³ PRAVNI LEKSIKON, Zagreb 2006., str. 117.; Povijest, sv. 8, Zagreb, 2007., str. 548.-550.; BLACK, Christopher F., *The development of confraternity studies over the past thirty years*, u TERPSTRA N., *The politics of ritual kinship: confraternities and social order in early modern Italy*, Cambridge, 2000., (str. 9.-30.); BLACK, Christopher F. – GRAVESTOCK, P., *Early Modern Confraternities in Europe and the Americas: International and Interdisciplinary Perspectives*, Aldershot, Hants: Ashgate, 2006., str. 6.; HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA, sv. III, Zagreb, 1942., str. 247.; ENCIKLOPEDIJA JUGOSLAVIJE, sv. 2, Zagreb, 1956. 186.

ČORALIĆ, L. *Izvori i literatura o bratovštinama u Dalmaciji od srednjeg vijeka do pada Mletačke Republike*, CCP, 27/1991., str. 88.-96.; BENYOVSKY, I., *Bratovštine u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima*, CCP, broj 41, 1998., str. 137.-160.; BLACK, Christopher F., *Italian confraternities in the sixteenth century*, Cambridge, 1989.; TERPSTRA N., *The politics of ritual kinship: confraternities*

Društvena svrha sastojala se u potpori potrebitih bratima, a kao značajni čimbenici društvenog ustroja ponekad su stjecali i politički utjecaj, te su često bili podvrgnuti nadzoru državnih vlasti.⁴

Po crkvenom (kanonskom) pravu bratovštine spadaju među katolička vjerska udruženja.⁵

2. Na području Rimskoga Carstva poznate su religiozne korporacije građana osnovane radi obrane staleških interesa i međusobne pomoći.⁶ Na Istoku se tragovi udruženja kršćana svjetovnjaka nalaze u IV. st., dok se na Zapadu javljaju tek od VII. i VIII. st.⁷

U naše primorske gradove bratovštine su stigle preko Italije gdje su poznate od XI. st.⁸ Među najranije dokumentirane vijesti o bratovštinama spada pismo pape Urbana III. splitskom biskupu Petru Hungaru 1186. kojim odobrava zaključke splitske sinode i biskupovu zabranu „*Ne conventicula fiant, que fraternitates*

---

and social order in early modern Italy, Cambridge, 2000.; HENDERSON, J., *Piety and Charity in Late Medieval Florence*, Oxford, 1994.

⁴ Mletačke su vlasti već u 15. st. provele reviziju bratovštinskih statuta, uskladiвши ih s mletačkim zakonima; u 16. st. pa sve do 18. st. slijedile su naredbe o nadzoru nad bratovštinama, od 16. st. zabranjeno je voditi knjige na hrv. jeziku zbog boljeg uvida u poslovanje.

HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA, sv. III, Zagreb, 1942., str. 250.

⁵ Kanonsko pravo razlikuje tri vrste vjerskih udruženja: bratovštine (*confraternitates*), treći red (*ordo tertius*) i pobožna udruženja (*piae uniones*).

Codex iuris canonici, Zagreb, 1988., § 700-716: *De fidelium associationibus in specie*.

Codex iuris canonici donosi zajedno propise za bratovštine i za druga pobožna udruženja (§ 707-719). U § 711, 2 biskupima se predlaže osnivanje dviju općih i obvezatnih bratovština u svakoj župi: Bratovština Presvetog Oltarskoga Sakramenta i Bratovština Kršćanskoga nauka.

Papa Pio X (1903.-1914.) zalagao se za obnovu i proširenje bratovština. Enciklikom *Acerbo nimis* 1905. zatražio je osnivanje BKN u svakoj župi da bi se nadoknadio pad vjerskog znanja i omogućila vjerska pouka za djecu koja pohađaju državne škole.

SUVREMENA KATOLIČKA ENCIKLOPEDIJA, sv. I, Split, 2005., str. 141.; HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA, sv. III, Zagreb, 1942., str. 247.; Enciclopedia del diritto, VIII, *confraternita*, str. 1035-1043.; Nuovo digesto italiano, 1938-XVI, *confraternite*, str. 815.-818.

⁶ Oblici organiziranja rimskih građana u cilju ostvarenja nekog specifičnog zadatka od javnog ili privatnog interesa nazivani su *collegium*, *universitas*, *corpus*, *sodalitium*, *societas*. Svrha okupljanja najčešće je bila religiozna ili profesionalna (zanatlije, trgovci, brodari).

Postojala su i udruženja poklonika određenog božanstva (*cultores*) koja su se okupljala u hramovima ili u posebnim objektima namijenjenim toj svrsi (*schola*).

Profesionalna udruženja imala su svjetovni karakter, ali su često i ona vezivala svoje ime, mjesto okupljanja ili dan održavanja cehovskih poslova za određeno božanstvo.

Unutrašnju organizaciju kolegija određivali su članovi donošenjem osnivačkog akta, neke vrste statuta (*lex collegii*).

Udruženja su mogla nastati radi organiziranja dobročinstva, u svrhu društvenog okupljanja itd.

BUJUKLIĆ, Ž., *Forum romanum*, rimska država i pravo, religija i mitovi, Beograd, 2005., str. 183.

⁷ Inchiostri drži da bratovštine u Dalmaciji održavaju kontinuitet rimskih „*collegia*“ i bizantskih „*scholae*“. Cit. prema ZORIC, K., *Le Confraternite in Dalmazia studiate nei loro manoscritti ed il loro influsso sulla vita religiosa, Estratto della dissertazione dottorale nella Facoltà Teologica della Pont. Università Gregoriana*, Roma, 1949., str. 9.

⁸ Enciclopedia italiana (Treccani) XI, 125. Milano 1931.

appellantur“ – „Zabranjuju se skupovi koji se nazivaju bratovštine“ vjerovatno zbog toga što su se prvobitne namjene zbog kojih su bratovštine osnovane izmijenile.⁹

Za Zadar postoji predaja po kojoj je papa Aleksandar III., kojega su Zadrani 1177. dočekali „*immensis laudibus et canticis in eorum sclavica lingua*“ podijelio bratovštini crkve sv. Silvestra posebne oproste za pobožnost četrdesetsatnog klanjanja. Najstarija bratovština u Zadru, bratovština zlatara, osnovana je 1176.¹⁰

3. Najznačajniji izvori za izučavanje bratovština su statuti ili matrikule, apostolske vizitacije te različiti arhivski dokumenti.¹¹

Prava i dužnosti članova bili su regulirani pravnim aktom koji se nazivao statut ili matrikula, a uređivao je njihovu organizaciju, područje i vrstu djelovanje te sadržavao specifična pravila koja su se odnosila na lokalne običaje ili strukovne potrebe, prilagođavajući se, poput komunalnih statuta, sastavu i osobitostima određene bratovštine i sredine.

Najstariji sačuvani bratovštinski statuti dalmatinskih gradova potječu s kraja 13. i početka 14. st.¹² Valja imati na umu da su u pravilu bratovštine mnogo starije od svojih matrikula, odnosno od godine u kojoj je matrikula redigirana.¹³

Mnoge korisne informacije o bratovštinama u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima sadrže apostolske vizitacije¹⁴, kao i različiti arhivski dokumenti,

⁹ Codex diplomaticus II, str. 203.

¹⁰ BIANCHI, C. F., *Zara christiana I*, Zara 1877., 508.

¹¹ BLACK Christopher F., *Italian confraternities in the sixteenth century*, Cambridge, 1989., str. 18.

¹² Npr. Sv. Mihovila u Gružu iz 1290. ili Bratovština sv. Križa u Kotoru iz 1298. Već se u najstarijim matrikulama utvrđuju dužnosti i prava bratima koja su njegovala vjerska načela srednjovjekovnoga društva u skladu sa komunalnim poretkom. BENYOVSKY, I., *Bratovštine u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima*, CCP, broj 41, 1998., str. 157.

¹³ VOJNOVIĆ K., *Bratovštine i obrtne korporacije u Republici Dubrovačkoj*, Zagreb, 1899., str. 111.

¹⁴ - U vizitaciji iz 1683. splitski nadbiskup Stjepan Cosmi nabraja 18 bratovština, a njegov nasljednik Stjepan Cupilli 1713. g. spominje 25 bratovština. Za Cosmija je održana nadbiskupska sinoda 9-11. ožujka 1688. i Cosmi u glavi XXXII. Sinodalnih constitucija donosi posebne odredbe za laičke družbe: „*De Societatibus, seu Confraternitatibus Laicorum*“.

Cosmi, S., Constitutiones, Padova, 1690, Split 1875. (Cit. Prema PETRIĆ, P., *Bratovštine – najstariji obik apostolata laika*, Naša sinoda, prilog Vjesniku nadbiskupije, br. 1., Split, 1984., str. 8.)

- Vizitacija biskupa Mihovila Priulija iz 1603. otoku Šolti spominje šoltanske bratovštine. BEZIĆ-BOŽANIĆ, N., *Pravilnik bratovštine sv. Stjepana u Grohotama iz 1679.*, g., Čakavska rič 1/1993., str. 99.-100.

- Vizitacija biskupa Mihovila Priulija iz 1603. bilježi već osnovane bratovštine u naseljima splitske biskupije (Sućurac, Gomilica i Kambelovac), ali ne navodi kada su one utemeljene. Naselja trogirске biskupije (Lukšić, Stari, Novi, Štafilić) spominju se 1635. u vizitaciji Paxa Jordana. DOMAZET, M., *Kaštelanske bratovštine od XVI. do XIX. stoljeća*, CCP 34, Zagreb 1994., str. 99.-116.

Vizitacija Augustina Valiera 1579. i Mihovila Priulija iz 1603. na Korčuli potvrđuju zakonito utemeljene bratovštine Sv. Roka. Spominje je u vizitaciji i biskup Vicko Kosović 1745.

MATIJACA, I., *Povijest bratovštine svetog Roka (u Korčuli o 400. obljetnici Bratovštine)*, Korčula, 1975., str. 23.-25., 34.

- 1514. u Kotoru kanonska predtridentska vizitacija govori o crkvi sv. Križa u kojoj se okupljala

posebno oporuke.¹⁵ Tako je npr. u jednoj matrikuli i bilo navedeno: „Četiri knjige imaju biti: u prvoj popis bratima s oznakom dana upisa, u drugoj zaključci i naredbe vizitacija, u trećoj prihodi i rashodi s računima, u četvrtoj legati i druge pobožne odredbe.“¹⁶

4. Nekoliko je čimbenika utjecalo na procvat bratovština u 13. st.: mistični pokreti, prosjački redovi¹⁷ i treći redovi.¹⁸

Flagelantski pokret u 13. st. smatra se pretečom najstarijih bratovština.¹⁹ Prve su bratovštine kod nas bile bičevalačke (*verberanti, batuti*) i to prije flagelantskog pokreta Rainera Fasanija, pokrenutog u Perugiji 1258.

To su: bratovština sv. Silvestra u Zadru (kasnije Bratovština milosrđa) sa matrikulama iz god. 1214., 1297., 1380., bratovština Svih Svetih u Dubrovniku (matrikule iz god. 1215., 1225.), bratovština u Kotoru (kasnije Bratovština dobre smrti iz 1298.), bratovština Svih Svetih u Korčuli 1301., te sv. Kristofora u Rabu.

---

bratovštine bičevalaca. Biskup je svim posjetiteljima, obaju spolova (*utriusque sexus*), koji bi crkvu posjetili na blagdan sv. Križa, kao i onima koji bi tada hodočastili u tu crkvu, udijelio oprost od 40 dana. KUŠTRE, D., Statut kotorske bratovštine sv. Križa iz 1298. godine, CCP 39/1997., str. 144.

- 1592. u vizitaciji šibenski biskup Vinko Basso spominje četiri škole ili laičke bratovštine u Šibeniku, dok svaka župa ima po jednu bratovštinu. Biskup Arrigoni 1614. nabraja titulare ovih četiriju bratovština: Sv. Duh, sv. Marko, sv. Ivan i Blažena Djevica Marija.

LUKINOVIĆ A., Šibenska biskupija u izvještajima *ad limina* u 17. i 18. st., u SEDAM STOLJEĆA ŠIBENSKE BISKUPIJE, Zbornik radova sa znanstvenog skupa Šibenska biskupija od 1298. do 1998., Šibenik, 2001., str. 257.

¹⁵ Npr. za Split vidi ČORALIĆ, Splitske vjerske ustanove u oporukama hrvatskih iseljenika u Mlecima, *Kulturna baština* 19 (1995.), 26/27; str. 77.-86.; za Korčulu oporuke bratovštine sv. Roka. MATIJACA, I., *Povijest bratovštine svetog Roka (u Korčuli o 400. obljetnici Bratovštine)*, Korčula, 1975., str. 56.

¹⁶ PETRIĆ, P., *Bratovštine – najstariji oblik apostolata laika, Naša sinoda*, prilog Vjesniku nadbiskupije, br. 1., Split, 1984., str. 8.

¹⁷ Crkveni redovi podupirali su bratovštine: dominikanci i franjevci usmjerili su se na pobožne bratovštine. Isusovci su promovirali različite vrste bratovština, ističući pobožnost i dobrotvorni rad.

BLACK, Christopher F., *Italian confraternities in the sixteenth century*, Cambridge, 1989., str. 274. Detaljnije o prosjačkim redovima SUVREMENA KATOLIČKA ENCIKLOPEDIJA, sv. III, Split, 2005., str. 305.

¹⁸ ZORIĆ K., *Le Confraternite in Dalmazia studiate nei loro manoscritti ed il loro influsso sulla vita religiosa, Estratto della dissertazione dottorale nella Facoltà Teologica della Pont. Università Gregoriana*, Roma, 1949., str. 12.; *Novissimo digesto itaiano, I, associazione laicale*, str. 1425.

¹⁹ Flagelanti su biblijsku inspiraciju nalazili u poslanicama sv. Pavla Korinćanima i Kološanima .

Biblija: 1 Kor 9:27, Kol 1:24; BLACK, Christopher F., *Italian confraternities in the sixteenth century*, Cambridge, 1989., str. 100.

Pokret je poprimio široke razmjere diljem Europe, osobito nakon izbijanja velike kuge 1348. Godinu poslije papa Klement VI. osudio je pokret koji od tada postupno zamire.

BLACK, Christopher F., *Italian confraternities in the sixteenth century*, Cambridge, 1989., 103; TERPSTRA, N., *Lay confraternities and civic religion in renaissance Bologna*, Cambridge, 1995., 65; RAVANČIĆ, G., *Historiografija o epidemiji Crne smrti s polovice 14. st.*, *Povijesni prilozi*, 33, 2007., str.

202.; *Novissimo digesto italiano, I, associazione laicale*, str. 1424.

Osim flagelantskih, među najstarije bratovštine u Dalmaciji spadaju: sv. Jakova u Zadru iz 1208²⁰; Gospe od Milosrđa u Šibeniku 1208., sv. Duha u Šibeniku 1220.; sv. Mihajla u Gružu 1290. Bile su pretežito humanitarno-religioznog karaktera i vezane uz određeni teritorij.

Žene su bile prisutne već u najstarijim bratovštinama, premda je teško odrediti njihov stvarni položaj.²¹ One su bile članice najstarijih tzv. flagelantskih (bičevalačkih) bratovština²² u Zadru, Dubrovniku, Korčuli²³, Kotoru²⁴ iako im je pristup bio odobren tek naknadno.

Jedna od najstarijih bratovština, sv. Jakova u Zadru u matrikuli iz 1457. godine članove 57-65 posvećuje isključivo položaju sestrima u bratovštini.²⁵

Bratovština je primala u članstvo žene koje su bile obvezane na iste dužnosti kao i muškarci.²⁶ Morale su biti na dobru glasu i časne, a o njihovu primitku u bratovštinu glasalo se kao i za muškarce.²⁷ Po primitku u bratovštinu plaćale su za ulaz 40 dukata, prema starom običaju. Svake godine dužne su uplatiti 22 solda: mjesečno 1 solid, a za blagdan sv. Jakova 10 solida za kruh i svijeće.²⁸ O eventualnom oprostima za siromašne žene, potpunom ili djelomičnom, odlučivali su gvardijan i ostali prema slobodnoj procjeni.²⁹ Za preminulog bratima ili sestrima sestre dužni su izmoliti 25 molitvi Oče naš i Zdravo Marijo,³⁰ a isto su obvezani bratima za sestrima.³¹

---

²⁰ Bratovština Sv. Jakova apostola postojala je i prije god. 1203. u crkvi sv. Krševana, a 1407. nalazi se u crkvi sv. Stjepana. CVITANOVIĆ, V., Bratovštine grada Zadra, zbornik, Zagreb, 1964., str. 462.

²¹ CASAGRANDE, G., Confraternities and lay female religiosity in late medieval and Renaissance Umbria u TERPSTRAN, N., The politics of ritual kinship: confraternities and social order in early modern Italy, Cambridge, 2000., str. 48.

²² BLACK Christopher F., Italian confraternities in the sixteenth century, Cambridge, 1989., str. 27., 79. i dalje.

²³ MATIJACA, I., Povijest bratovštine svetog Roka (u Korčuli o 400. obljetnici Bratovštine), Korčula, 1975., str. 13.-14.

²⁴ God. 1372. uz crkvu sv. Križa, koja je pripadala istoimenoj bratovštini, podignuto je zaklonište za siromahe. Kapitul iz 1463. određuje kako treba biti uređeno sirotište pa, između ostalog kaže da treba naći šest žena na dobru glasu: po dvije iz plemstva, građanskog sloja i iz siromašnog staleža koje su radile u bolnici i za bolnicu. Statut izričito navodi da sestre imaju sve religiozne povlastice koje bratovština pruža.

Nije se tražilo da se bičuju na javnim mjestima poput muškaraca. Kao ulaznu taksu plaćale su dva dukata ili robu u toj vrijednosti.

BLEHOVA ČELEBIĆ, L., Žene srednjovjekovnog Kotora, Podgorica 2002., 246, 248; KUŠTRE, D., Statut kotorske bratovštine sv. Križa iz 1298. godine, CCP 39/1997., str. 141.

²⁵ NOVAK-SAMBRAILO, M., Matrikula bratovštine sv. Jakova iz Galicije u Zadru, Radovi JAZU, Zagreb, 1972.

²⁶ Čl. 57. matrikule bratovštine sv. Jakova u Zadru iz 1457.

²⁷ Čl. 58. matrikule bratovštine sv. Jakova u Zadru iz 1457.

²⁸ Čl. 59. matrikule bratovštine sv. Jakova u Zadru iz 1457.

²⁹ Čl. 60. matrikule bratovštine sv. Jakova u Zadru iz 1457.

³⁰ Čl. 61. matrikule bratovštine sv. Jakova u Zadru iz 1457.

³¹ Čl. 63. matrikule bratovštine sv. Jakova u Zadru iz 1457.

5. Od 13. st. znatan utjecaj na razvoj bratovština općenito i u našim krajevima imali su tzv. prosjački redovi (franjevci i dominikanci)³² oko čijih se samostana formiraju bratovštine koje od početka imaju i ženske članove (*fratres et sorores de penitentia*).³³

Posebno se to odnosi na marijanske bratovštine koje su promovirali dominikanci. Bratovštine Gospe od Ružarija u Dubrovniku i Zadru postojale su uz dominikanske samostane od 13. st.³⁴

Neke su se bratovštine vezale izravno uz pravila reda te su mogle postati i njihov dio (kao dio institucije tzv. Trećeg reda³⁵, laičkog dijela prosjačkih redova). Od kraja 13. st. javljaju se bratovštine franjevačkih i dominikanskih trećoretkinja kao i bratovštine redovnica franjevki i dominikanki drugoga reda.

Pod utjecajem širenja hospitalsko-karitativnog vala Europom, u 14. st. na istočnoj obali Jadrana javljaju bratovštine sv. Duha, među kojima je najpoznatija

---

³² BENYOVSKY I., *Mendicants and Dalmatian Towns in the Middle Ages*, Povijesni prilozi, 15, Zagreb, 1996.; BLACK Christopher F., *Italian confraternities in the sixteenth century*, Cambridge, 1989., str. 26., 69. Za isusovce vidi str. 70.

Veze između bratovština, crkvenih redova i župa bile su kompleksne. Dominikanci su pokrenuli štovanje marijanskih bratovština, od kojih su neke imale vrlo brojno članstvo. U marijanskim bratovštinama u Francuskoj bio je veliki postotak ženskog članstva. BLACK, Christopher F. – GRAVESTOCK, P., *Early Modern Confraternities in Europe and the Americas: International and Interdisciplinary Perspectives*, Aldershot, Hants: Ashgate, 2006., str. 10.-11.

Dominikanski red je 1206. osnovao sv. Dominik (1170.-1221.). Dolazak dominikanaca u naše krajeve veže se za djelatnost Pavla Dalmatinca, suputnika sv. Dominika kome je povjeren zadatak da potpomogne širenje reda u ugarsko-hrvatskom kraljevstvu. U Dubrovnik su dominikanci stigli 1225.

HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA, sv. III, Zagreb, 1942., str. 247.: Isusovci osnivaju tzv. Zborove Marijine (*Congregationes Marianae*) za koje se dvoji da li spadaju među bratovštine ili pobožna udruženja uopće.

Crkveni redovi doprinijeli su širenju bratovština u Novi Svijet.

³³ BLACK, Christopher F. – GRAVESTOCK, P., *Early Modern Confraternities in Europe and the Americas: International and Interdisciplinary Perspectives*, Aldershot, Hants: Ashgate, 2006., str. 7.-8.

U Zadar dominikanci stižu 1248. i osnivaju bratovštinu sv. Ruzarija. Pravila su potvrdile 1604. crkvene, a 1621. državne vlasti. CVITANOVIĆ, V., *Bratovštine grada Zadra*, zbornik, Zagreb, 1964., str. 463.

³⁴ HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA, sv. III, Zagreb, 1942., str. 249.

³⁵ Treći red (*ordo tertius*) je jedna od triju vrsta vjerskih udruženja (čl. 702-706 CIC). *Novissimo digesto itaiano*, I, *associazione laicale*, str. 1426. Trećoredci su prisutni u Zadru već od 1235. godine. CD III, 448.

BLEHOVA-ČELEBIĆ, L., *Hrišćanstvo u Boki*, Podgorica, 2006., str. 239.; BLACK, Christopher F., *Italian confraternities in the sixteenth century*, Cambridge, 1989., str. 24. BLACK, Christopher F. – GRAVESTOCK, P., *Early Modern Confraternities in Europe and the Americas: International and Interdisciplinary Perspectives*, Aldershot, Hants: Ashgate, 2006., str. 41.-43.

Trećoretkinje su imali samo franjevci i dominikanci. Trećoretkinja dominikanka bila je i blažena Ozana Kotorska (1493-1565). Papa Pijo XI potvrdio je njenu beatifikaciju 1927. g.

BLEHOVA-ČELEBIĆ, *Hrišćanstvo u Boki*, Podgorica, 2006., str. 243.

trogirska.³⁶ Ove bratovštine osnivaju gradske hospitale koji služe kao utočište siromašnima i bolesnima.³⁷

Svaki je grad imao više bratovština: u Splitu ih je do danas zabilježeno oko 70³⁸, u Zadru oko 60³⁹, u Trogiru oko 20⁴⁰, u Dubrovniku oko 37⁴¹, u Šibeniku su postojale četiri velike i mnoštvo manjih bratovština.⁴²

6. Iako su bratovštine osnivane s religioznim namjerama, vremenom su primale među svoje članstvo pripadnike određenih društvenih skupina poput obrtnika ili trgovaca.⁴³ S druge strane, trgovački cehovi uz gospodarsko i pravno obilježje mogli su imati religiozne elemente.⁴⁴

U Zadru su bile 23 zanatlijske bratovštine i 42 religiozne. U Splitu je bilo svega četiri zanatlijske bratovštine: najstarija je sv. Nikole de Sdoria osnovana 1349. koja je, jedina među njima, primala i one koji nisu plovili i žene.⁴⁵ U Trogiru je samo bratovština sv. Nikole na Čiovu bila obrtnička i jedina nije ulazila u skupštinu zajednice građana i pučana (*congregazione*).⁴⁶

³⁶ U Trogiru se osniva bratovština Sv. Duha tijekom epidemija kuge; hospital se spominje prvi put 1357. BENYOVSKY LATIN, I., Uloga bratovštine Sv. Duha u Trogiru u srednjem i ranom novom vijeku, Povijesni prilozi 32/2007. str. 32., 35., 39.

Bratovština sv. Duha u Trogiru u 15. je stoljeću imala 13 žena, u Splitu prema abecednom popisu iz 1525. g., zabilježeno je 107 članova, od čega 29 žena. BENYOVSKY, I. – BUKLIJAŠ T., Bratovština i hospital Sv. Duha u Splitu u srednjem i ranom novom vijeku, Raukarov zbornik, 2005., str. 643.

Često se bratovština sv. Duha naziva *Compania dei Bianchi*, prema bijelim habitima karakterističnima za tu bratovštinu. BLACK, Christopher F., Italian confraternities in the sixteenth century, Cambridge, 1989., str. 52.

Za Split vidi BENYOVSKY, I. – BUKLIJAŠ T., Bratovština i hospital Sv. Duha u Splitu u srednjem i ranom novom vijeku, Raukarov zbornik, 2005., str. 625.-655.; SPLITSKI SPOMENICI, str. 221., 286.

³⁷ U Zadru je sredinom 15. st. osnovan hospital koji je pripadao bratovštini sv. Jakova Galicijskog. KARBIĆ, D., Marginalne grupe u hrvatskim srednjovjekovnim društvima od druge pol. XIII. do početka XVI. stoljeća, HZ, god. XLIV, sv. 1, Zagreb 1991., str. 68.; RAVANČIĆ, G., Historiografija o epidemiji Crne smrti s polovice 14. st., Povijesni prilozi, 33, 2007., str. 207.

³⁸ PETRIĆ, P., Bratovštine – najstariji oblik apostolata laika, Naša sinoda, prilog Vjesniku nadbiskupije, br. 1., Split, 1984., str. 13.

³⁹ CVITANOVIĆ, V., Bratovštine grada Zadra, zbornik, Zagreb, 1964., str. 457.

⁴⁰ STROHAL, I., Bratstva (bratovštine) u starom Trogiru, Rad JAZU 201, Zagreb, 1914., 62.

⁴¹ VOJNOVIĆ K., Bratovštine i obrtne korporacije u Republici Dubrovačkoj, Zagreb, 1899.; PEŠORDA VARDIĆ, Z., Dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku, doktorski rad, Zagreb, 2006., 16.

⁴² ZORIĆ K., Le Confraternite in Dalmazia studiate nei loro manoscritti ed il loro influsso sulla vita religiosa, *Estratto della dissertazione dottorale nella Facoltà Teologica della Pont. Università Gregoriana*, Roma, 1949., str. 9.; PETRIĆ, S., Bratovštine u Šibeniku, CCP 39, Zagreb, 1997., str. 98.; PETRIĆ, S., Šibenske bratovštine u prošlosti u: Sedam stoljeća Šibenske biskupije, Šibenik, 2001., str. 633.-647.

⁴³ BLACK, Christopher F., Italian confraternities in the sixteenth century, Cambridge, 1989., str. 39.

⁴⁴ HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA 2, Zagreb, 2000., str. 478.

⁴⁵ PETRIĆ, P., Bratovštine – najstariji oblik apostolata laika, Crkva danas i sutra, Akti 55. splitske sinode, Crkva u svijetu, Split, 1988., str. 94.

⁴⁶ BENYOVSKY LATIN, I., Uloga bratovštine Sv. Duha u Trogiru u srednjem i ranom novom vijeku, Povijesni prilozi 32/2007. str. 28.-29.

U dalmatinskim gradovima ova podjela nije sasvim izražena jer obrti nisu bili dovoljno razvijeni i organizirani.

Statuti obrtnih korporacija od statuta vjerskih bratovština razlikuju se samo u odredbama koje se tiču određenoga zanata.⁴⁷

Uz statut obrtne korporacije dubrovačkih drvodjelaca ili maranguna iz 13. st. bio je poseban upisnik žena među kojima su bile 3 plemkinje.⁴⁸

Imenik članova korporacije trgovaca iz 15. st. sadržavao je dvije vrste članova: prave, sa svim pravima i dužnostima (koji je obuhvaćao i žene) i dionike molitve bratima, koji nisu imali drugih dužnosti, osim platiti jedan groš za potrebe bratovštine.⁴⁹

Imenik korporacije sv. Lazara ili lazarina iz 16. st. (1536.-1574.) sadržavao je imena dionika duhovnih blagodatni bratovštine među kojima su žene različitih staleža. Duhovni članovi plaćali su tri groša za ulazninu, a onaj tko bi uplatio za dobra djela bratovštini dukat, bio bi upisan u matrikulu i imao pravo tražiti primanje među redovne članove.⁵⁰

1758. zaključkom Velike skupštine odlučeno je da se prikupi 500 dukata kao pomoć sestrama bratovštine koje će se udati za člana bratovštine ili zarediti. U istu svrhu određuje se 1773. daljnja svota od 200 dukata, a 1781. svota od 500 dukata.⁵¹

7. Žene su imale pristupa i u tzv. svećeničke bratovštine:⁵² kao primjere možemo navesti bratovštinu dubrovačkih svećenika sv. Petra (*in cathedra antiochensi*) iz 1393. i zadarskih svećenika Gospe od Milosrđa iz 1493.⁵³ Pretežiti dio kotorske bratovštine sv. Tripuna bili su svećenici, a primala je i žene.⁵⁴ Iznimka je u tom smislu Trogir, u kojem članovi bratovština nisu bili redovnici.⁵⁵

Nekim je bratovštinama broj članova bio limitiran, osim kad se radilo o svećenicima, plemićima ili ženama koji su primani neovisno o broju bratima (šibenska bratovština Majke od Milosrđa).

---

⁴⁷ VOJNOVIĆ, K., Bratovštine i obrtne korporacije u Republici Dubrovačkoj, Zagreb, 1899., XXXIX.

⁴⁸ VOJNOVIĆ, K., Bratovštine i obrtne korporacije u Republici Dubrovačkoj, Zagreb, 1899., str. 12.

⁴⁹ VOJNOVIĆ, K., Bratovštine i obrtne korporacije u Republici Dubrovačkoj, Zagreb, 1899., XXIII.

⁵⁰ VOJNOVIĆ, K., Bratovštine i obrtne korporacije u Republici Dubrovačkoj, Zagreb, 1899., XXIX.

⁵¹ VOJNOVIĆ, K., Bratovštine i obrtne korporacije u Republici Dubrovačkoj, Zagreb, 1899.; XXXIV.

⁵² U Italiji od 14. st. *Officium Pietatis Pauperum* BLEHOVA - ČELEBIĆ, L., Hrišćanstvo u Boki, Podgorica, 2006., 247.

⁵³ CVITANOVIĆ, V., Bratovštine grada Zadra, zbornik, Zagreb, 1964., str. 465-466. Matrikula svećeničke bratovštine Gospe od Milosrđa 1493. (prijepis 1797.) primala žene.

1496. među članovima je bilo samo 20 svećenika. Svjetovnjaci oba spola bili su dionici duhovnih blagodatni i pokapani su u zajedničku grobnicu, ali nisu imali nikakvih udjela u upravi društva.

⁵⁴ BLEHOVA ČELEBIĆ, L., Hrišćanstvo u Boki, Podgorica, 2006., str. 246.

⁵⁵ STROHAL, I., Bratstva (bratovštine) u starom Trogiru, Rad JAZU 201, Zagreb, 1914., str. 63.

8. Bratovštine sa isključivo ženskim članstvom⁵⁶ imale su ustroj i pravila poput muških bratovština: Sestre Presvetog Trojstva u Šibeniku⁵⁷, u Zadru bratovština časnih sestara benediktinki u 14. st., te Srca Marijina u 19. st.⁵⁸, u Drveniku bratovština sv. Križa iz 1730.⁵⁹

Bratovština sv. Križa imala je isključivo žensko članstvo⁶⁰; žene su morale imati dob od 14 godina,⁶¹ te biti dobre kršćanke,⁶² platiti upisninu od četiri libre, osim ako nasljeđuje mjesto majke ili koga iz obitelji, kada se plaćalo polovicu toga iznosa (tzv. kote).⁶³ Bile su dužne nazočiti sprovedima članica bratovštine, ili članova njihovih obitelji,⁶⁴ kao i skupštini u slučaju raspravljanja o računima bratovštine i u slučaju izbora nove županice.⁶⁵

U popisu sestrima iz 1730. bilo je 162 žene, od toga 23 udovice.

Žene nisu sudjelovale u upravi bratovština, osim u slučaju kada su imale isključivo žensko članstvo, kada su sve sestre ujedno bile članice skupštine, a jedna od njih je bila županica.⁶⁶ Prema odredbi bratovštine sv. Križa iz Drvenika iz 1730. županica je bila ona koja je dobila više glasova; ako ne bi htjela prihvatiti dužnost, plaćala je kaznu od 12 libara.⁶⁷ Sestrima koja bi je odgovorila od prijehva platila bi šest libara ili bi obje bile isključene iz bratovštine. U prvoj godini sestrimskoga staža nije dopušteno primiti čast županice,⁶⁸ a dužnost se ne može obnašati dulje od tri godine.⁶⁹ Za svaku preminulu sestrimu, županica je dužna platiti tri mise kojima su dužne nazočiti sve sestrima, pod prijehnjom kazne od šest gazeta.⁷⁰

Iznimka je u tom pogledu Matrikula bratovštine Blažene Marije u šibenskom varošu iz godine 1452. koja u četvrtom poglavlju određuje da žena pristupa za

---

⁵⁶ BLACK, Christopher F., *Italian confraternities in the sixteenth century*, Cambridge, 1989., n. 34, 35, 39, 41 i ondje navedena literatura.

Najpoznatije bratovštine isključivo ženskog članstva u Italiji bile su u Napulju Devote di Gesu za plemkinje od najkasnije 1554. i u Rimu sv. Ana za žene (od 1640.). U dijecezi Perugia bilo je 11 isključivo ženskih bratovština, 8 u Spoletu. Posvuda u Italiji su postojale bratovštine sv. Orsole, primarno za udate žene i sv. Ane za udovice.

⁵⁷ PETRIC, S., *Bratovštine u Šibeniku*, CCP 39, Zagreb, 1997., str. 97.-136.

⁵⁸ CVITANOVIĆ V., *Bratovštine grada Zadra*, zbornik, Zagreb, 1964., str. 457.

⁵⁹ PAŽANIN, I., *Pravilnik bratovštine sv. Križa na hrvatskom jeziku i drugi prilozu poznavanju bratovština u Drvenišknoj župi (Veli i Mali Drvenik i Vinišća)*, Čakavska rič 2/1986. (str. 75.-93.).

⁶⁰ Čl. 1. Pravilnika bratovštine sv. Križa iz 1730.

⁶¹ Čl. 9. Pravilnika bratovštine sv. Križa iz 1730.

⁶² Čl. 1. Pravilnika bratovštine sv. Križa iz 1730.

⁶³ Čl. 2. Pravilnika bratovštine sv. Križa iz 1730.

⁶⁴ Čl. 7. i 8. Pravilnika bratovštine sv. Križa iz 1730.

⁶⁵ Čl. 11. Pravilnika bratovštine sv. Križa iz 1730.

⁶⁶ SMILJANIĆ, F., *O položaju i funkciji župana u hrvatskim srednjovjekovnim vrelima od 9. do 16. st.*, PP 33/2007., str. 78.-81.

⁶⁷ Čl. 3 Pravilnika bratovštine sv. Križa. 1730.

⁶⁸ Čl. 10. Pravilnika bratovštine sv. Križa iz 1730.

⁶⁹ Čl. 8. Pravilnika bratovštine sv. Križa iz 1730.

⁷⁰ Čl. 82. Pravilnika bratovštine sv. Križa iz 1730.

sestru duhovnu uz iste uvjete kao i za bratima – plaćaju tri libre i članice su skupštine.⁷¹

U 17. st. (1604.) u bratovštini Sv. Roka na Korčuli iz 1575. uvodi se služba priorice (prior je u korčulanskoj b. Sv. Roka naziv za gaštalda) – duhovne upraviteljice sestara u bratovštini. Vremenom se ta služba pretvara u obnašanje potrebnih ženskih poslova pranja tunika i crkvenog rublja.⁷²

Skupština je bira na godinu dana, a njena je zadaća održavati odnose sa ostalim sestrama upisanim u bratovštinu kao „sestre od pobožnosti“. Najčešće je to bila osoba uglednijeg roda.⁷³ Kasnije je birana na nekoliko godina, i na raspolaganju joj je bio stan u potkrovlju bratovštinske kuće. Kao ni ostale sestre nije imala pristupa u skupštinu. U 19. st. ova služba zamire.

Matrikule redovito sadrže odredbe koje sankcioniraju moralne prijestupe članova bratovštine posebno psovanje i preljub.

Pravilnik bratovštine sv. Križa u Drveniškoj župi kažnjava županicu koja bi opsovala koju od sestara kaznom od tri libre; sestra koja opsuje županicu ili njenu „sudružicu“ kažnjavala se kaznom od šest libara u korist bratovštine. U slučaju neplaćanja, kazna je izgon iz skupštine, odnosno bratovštine.⁷⁴

Sestra koja opsuje sestrimu ili članove njene obitelji, kažnjavala se kaznom od dvije libre, a ako bi udarila koju sestru, bila bi izgnana iz bratovštine i kažnjena sa 5 libara.⁷⁵

9. S dolaskom mletačke vlasti u Dalmaciju situacija se za bratovštine bitno mijenja. Mletačke vlasti nastojale su ojačati pučke udruge kako bi oslabile gradsko plemstvo i održale ravnotežu između plemića i pučana.⁷⁶

Nakon postepenog slabljenja za Reformacije, bratovštine dobivaju nov poticaj osnutkom isusovačkog reda i drugim protureformacijskim akcijama katoličke crkve u toku 17. st.⁷⁷

---

⁷¹ ŠUPUK, A., Matrikula bratovštine Blažene Marije u šibenskom varošu iz godine 1452., Čakavska rič, 1/1976., 5.- 34.

Osim navedene odredbe, čl. 24 propisuje dužnost nazočiti sprovodu mužu sestrimu i ženi bratima. Prema čl. 27 na dan sv. Grgura služe se mise za mrtvu braću, sestre i dobročiniocima.

⁷² MATIJACA, I., Povijest bratovštine svetog Roka (u Korčuli o 400. obljetnici Bratovštine), Korčula, 1975., str. 28., 36.

⁷³ Čl. XXXV matrikule bratovštine sv. Roka na Korčuli iz 1575.

⁷⁴ Čl. 4. Pravilnika bratovštine sv. Križa 1730.

⁷⁵ Čl. 5. Pravilnika bratovštine sv. Križa 1730.

⁷⁶ RAUKAR, T., Hrvatsko srednjovjekovlje, Zagreb, 1997., str. 224.-225.

Postojale su i posebne plemićke bratovštine: u Splitu Sv. Sakramenta, u Dubrovniku sv. Roka i sv. Sakramenta; u Zadru nisu imali svoju posebnu bratovštinu, a bili su članovi sv. Silvestra ili 40-satnog klanjanja, Duša čistilišta, Sv. Sakramenta, a od 1708. u upravi bratovština mesara. Osim plemićkih bratovština, plemići su bili članovi i mješovitih bratovština.

⁷⁷ SUVREMENA KATOLIČKA ENCIKLOPEDIJA, sv. IV, Split, 2005., str. 29.-41.; POVIJEST, sv. 8, Zagreb, 2006., str. 422.-428.; ENCIKLOPEDIJA JUGOSLAVIJE, sv. 2, Zagreb, 1956., str. 186; HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA, sv. III, Zagreb, 1942., str. 248.; BLACK, Christopher F., Italian confraternities in the sixteenth century, Cambridge, 1989., str. 274.

Sve jači nadzor nad bratovštinama crkva iskazuje nakon Tridentskog sabora u 16. st. Zbog težnje svjetovnih vlasti da kontroliraju bratovštine (posebno u Mletačkoj Republici koja ih naziva *scuole laiche*) dolazi do napetosti crkvenih i svjetovnih vlasti.

10. Od 18. st. broj bratovština postupno opada. Mnoge su propale ukidanjem isusovačkog reda; u Austrijskim zemljama veliki je broj ukinut za Josipa II. Za prve austrijske uprave u Dalmaciji 1797.-1805. guverner Goess predlagao je sjedinjenje dijela bratimskih dobara i fondova određenih za popravak loših financija u Dalmaciji.⁷⁸

U doba francuske uprave V. Dandolo smatrao je broj bratovština prevelikim, a njihove prihode iznimno visokima. Imovina bratovština oduzimala se za vojsku, a Državni dekret od 26. 5. 1807. zabranjuje sve bratovštine osim sv. Sakramenta i Mrtvih.⁷⁹ 1811. guverner Bertrand je u Ilirskim pokrajinama likvidirao veliki broj bratovština.⁸⁰

Ponovnim dolaskom Austrije 1813. dozvoljava se rad nekih bratovština, uz uvjet da se organiziraju na temelju novih statuta-matrikula.

11. Sve veći broj žena članica bratovština u novom vijeku rezultirao je većim brojem odredbi posvećenih ženskom članstvu u bratovštinama. Na poseban je način to vidljivo iz odredbi matrikula iste bratovštine iz raznih razdoblja koje su sačuvane za splitske bratovštine sv. Križa i sv. Petra apostola te za neke šoltanske bratovštine.⁸¹

11. 1. 1. Matrikula sv. Križa iz 1439. ograničava broj bratima na 32 (kapitul 1). Žene su spomenute samo posredno u kapitolu 9 kojim se kažnjavaju oni koji ne dođu sprovođiti „*brata svoga oli koga od kuće njegove*“.⁸² 1824. g. dozvoljeno je primanje udovica u bratovštinu dok se ne preudaju, kada svoje mjesto prepuštaju nasljednicima preminuloga bratima.⁸³ Od 1827. g. žene plaćaju ulazninu te imaju pravo na crkveni sprovod kao i bratimi.⁸⁴

⁷⁸ Nuovo digesto italiano, 1938-XVI, *confraternite*, str. 816.

⁷⁹ Bollettino delle leggi del Regno di Italia, I, Milano, 1807. R. D. 26. V, č. 1: “*Sono proibite... eccettuate le confraternite... del Santissimo*”.

⁸⁰ Pisani, *La Dalmatie de 1797 a 1815*, Paris, 1893., str. 338.

⁸¹ 1798. bratovštine sv. Križa i sv. Petra zatražile su da ih C. K. dvorska komisija prizna predstavnicima puka. PETRIĆ, P., (1988.) *Bratovštine – najstariji oblik apostolata laika*, Crkva danas i sutra, Akti 55. splitske sinode, Crkva u svijetu, Split, 1988., str. 95.

⁸² BELAS, A. – KARAMAN, L.J., *Bratovština i crkva Sv. Križa u Velom Varošu u Splitu, 1439.-1939.*, Split, 1939., str. 7.-13.

⁸³ „...unapridak svaka udovica sestrima, koja bi se udala, da oće da ono misto imade ostaviti onima eredima koje po zakonu bude pristojati.“

VIDOVIĆ, R., *Nekoliko splitskih čakavskih zapisa iz arhiva bratimščine sv. Križa u Splitu*, Čakavska rič 2/1985., (str. 105.-121.)

Novi je kapitul donijet na traženje udovice Mande pok. Mate Reichia. Detaljnije VIDOVIĆ, *ibidem*, str. 114.

⁸⁴ „...imaju kupiti dinari i za ženu, kada premine, da ima biti sprovedena, i da joj se ima dati 20 misa kao i bratimu“. VIDOVIĆ, R., *ibidem*.

1829. g. određeno je da se ne smije ustupiti drugomu mjesto u bratovštini nego „*ako bi koji od braće*

11. 1. 2. Pravilnik Bratovštine Sv. Križa u Splitu iz 1929. godine određujući svrhu bratovštine spominje bratime i sestrima.⁸⁵ Udovica bratima ostaje sestrima bratovštine; ne plaća ulaznine niti je podložna ikakvoj službi.⁸⁶

Bratimi i sestrima imaju jednaka prava na crkveni sprovod⁸⁷ i podliježu istim kaznama ako ne nazoče sprovođenju preminulih bratima i procesijama.⁸⁸

U slučaju raspusta bratovštine imovina se upotrebljavala za „*pomoć i pokoj duša svih pokojnih Bratima i Sestrima, kao i za obveze, što ih je imala bratovština... te za pomaganje nevoljnih i siromašnih Bratima i Sestrima u času raspusta Bratovštine i njihovih muških potomaka.*“⁸⁹

11. 2. 1. Pravilnik bratovštine sv. Petra apostola iz 1693.⁹⁰ propisuje obvezu nazočnosti sprovodu u slučaju smrti brata ili nekoga iz njegove kuće, spominjući pri tome ženu.⁹¹ Kažnjava povredu (*iniuria*) počinjenu bratimu ili nekome iz kuće njegove (žena).⁹² Žena ili sin preminulog bratima koji žele stupiti na njegovo mjesto, imaju iste obveze kao ostali bratimi.⁹³

11. 2. 2. Među ciljevima bratovštine Sv. Petra Apoštola kod župske crkve Varoša Lučca-Manuša u Splitu⁹⁴ 1900. g. spada „pružanje pomoći nevoljnim i siromašnim bratimima i sestrimama.“⁹⁵ Udovica pokojnog bratima, ostaje sestrima bratovštine, ne plaća nikakvu ulazninu, niti je podložna ikakvoj službi. Ako želi, može postati punopravan član bratovštine.⁹⁶ Članovi bratovštine dužni su pod prijetnjom kazne nazočiti svim sprovodima bratima, sestrima i članova njihovih obitelji.⁹⁷ Među prava koja uživa svaki član bratovštine spada 38 svetih misa za bratima, a 18 za sestrima.⁹⁸

naše saša na siromaštvo i ne bi mogao platiti sprovod, da su kurenti daržati ga na milosrđe do njegove smrti, kako su držali i parvo naši stariji koji su sastavili ovu našu bratimščinu.“

⁸⁵ Pravilnik Bratovštine Sv. Križa u Splitu, Split, 1929.

§ 2 g) „...usaditi i učvrstiti u srcim Bratima i Sestrima i njihovih obitelji ljubav i strah Božji...“

⁸⁶ § 7. Pravilnika Bratovštine Sv. Križa u Splitu, Split, 1929.

⁸⁷ § 8 e). Pravilnika Bratovštine Sv. Križa u Splitu, Split, 1929.

⁸⁸ § 8 j). Pravilnika Bratovštine Sv. Križa u Splitu, Split, 1929.

⁸⁹ § 40. Pravilnika Bratovštine Sv. Križa u Splitu, Split, 1929.

⁹⁰ MATRICOL Della Venerabile Confraternita di S. Pietro Apostolo Nella Citta di Spalato 1693.; DUPLANČIĆ, A., Ulomci arhiva splitskih bratovština u arheološkom muzeju u Splitu, CCP, 27/1991., str. 112.-115.

⁹¹ § VIII.

⁹² § XV.

⁹³ § XX.

⁹⁴ Pravilnik ili Matrikula bratovštine Sv. Petra Apoštola kod župske crkve Varoša Lučca-Manuša u Splitu, Split, 1900.

⁹⁵ § 2. c).

⁹⁶ § 8. „*Kad bi htela upisati se kao bratima, podložiti će se službi bratima i uživati će sva prava njima pristojna.*“

⁹⁷ § 12 e). „...i to: na sprovodu bratima i sestrima u biloj tunizi, sa svićom u ruci, prateći od kuće pokojnikove do Crkve, gdi dok se svrši Sv. Obred, moraju ostati te onda nadalje dopratiti do Sustipanskog grobišta.“

⁹⁸ § 13. d).

11. 3. Šoltanske bratovštine.

11. 3. 1. Matrikula bratovštine sv. Stjepana 1561. spominje žene samo neizravno kažnjavajući novčanom kaznom bratima čija je žena opsovala drugog bratima.⁹⁹

11. 3. 2. Prema Pravilniku društva Bratovštine Svetog Stjepana prvomučenika u Grohotih na otoku Šolti 1892¹⁰⁰, udovica preminulog bratima mogla je postati članom društva dok se ne preuda, kada gubi rečeno pravo.¹⁰¹ Pod istim uvjetima kao udovica, članom bratovštine mogla je biti neudata ženska osoba.¹⁰² Ceremoniju primanja u društvo za ženske osobe i strance obavljao je jedan od muških članova bratovštine.¹⁰³ Počasni, malodobni i članovi ženskog spola imali su pravo samo na sprovod i zadušnice, dok su ostalih prava, ali i dužnosti oslobođeni.¹⁰⁴

Pravilnik društva bratovštine svetoga Ivana Krstitelja u Gornjem selu, otok Šolta,¹⁰⁵ među redovite članove ubrajao je majku udovicu pokojnoga bratima koja je ostajala bratimska žena do preudaje,¹⁰⁶ te ženske osobe iza smrti očeve dok žive neudate na očinstvu i ostaju sve skupa „na očevoj svijeći“, izvršavajući bratijске dužnosti. U slučaju preudaje gube to pravo, izuzevši ako je otac bez muškog potomka, a jednu od „ženskica“ ostavi uz suprugu i „na svijeći“. Ako se vjenča za bratimskog sina, on postaje bratim plativši 5 kr. i ulazninu; ako se uda za nebratskog sina isti će postati bratim ako plati 50 kr. i ulazninu.¹⁰⁷

12. ZAKLJUČCI

Bratovštine spadaju među najstarija društveno-religiozna udruženja srednjovjekovne Europe, a u našim se krajevima javljaju od 11. st. Obzirom da su obuhvaćale veliki dio stanovništva, udio žena u njima nije bio zanemariv.

Žene su bile članice najstarijih tzv. flagelantskih (bičevalačkih) bratovština u Zadru, Dubrovniku, Korčuli, Kotoru iako im je pristup bio odobren tek naknadno.

Od 13. st. znatan utjecaj na razvoj bratovština u našim krajevima imali su tzv. prosjački redovi (franjevci i dominikanci) oko čijih se samostana formiraju

---

⁹⁹ Cap. 15.

BEZIĆ-BOŽANIĆ, Nevenka, Bratovština i bratimi Grohota godine 1561., Čakavska rič 1-2 (1996.), (str. 111.-118.).

¹⁰⁰ Pravilnik Društva Bratovštine Svetog Stjepana prvomučenika u Grohotih na otoku Šolti, Spljet, 1892. u SULE 2004. 69.

¹⁰¹ Pogl. II § 5.

¹⁰² Pogl. II § 6.

¹⁰³ Pogl. III § 8.

¹⁰⁴ Pogl. IV § 10.

¹⁰⁵ Pravilnik društva bratovštine svetoga Ivana Krstitelja u Gornjem selu, otok Šolta, Spljet, 1908. u: SULE D. (urednik), Bratovštine otoka Šolte, Split, 2004., str. 127.

¹⁰⁶ Pogl. IV, čl. 7 b).

¹⁰⁷ Pogl. IV, čl. 7 f).

bratovštine koje od početka imaju i ženske članove (*fratres et sorores de penitentia*).

Pojedine su se bratovštine vezale izravno uz pravila reda te su mogle postati i njihov dio (kao dio institucije tzv. Trećeg reda, laičkog dijela prosjačkih redova). Od kraja 13. st. javljaju se bratovštine franjevačkih i dominikanskih trećoretkinja kao i bratovštine redovnica franjevki i dominikanki drugoga reda.

Žene su imale pristupa i u tzv. svećeničke bratovštine: kao primjere možemo navesti bratovštinu dubrovačkih svećenika sv. Petra (*in cathedra antiochensi*) iz 1393., zadarskih svećenika Gospe od Milosrđa iz 1493.

Određenom je broju bratovština broj članova bio limitiran, osim kad se radilo o svećenicima, plemićima ili ženama koji su primani neovisno o broju bratima (šibenska bratovština Majke od Milosrđa).

Bratovštine isključivo ženskog članstva bile su ustrojene poput ostalih bratovština, a članice su nazivane sestre ili sestrima: Sestre Presvetog Trojstva u Šibeniku, bratovština časnih sestara benediktinki u Zadru, bratovštine sv. Križa, u Drveniku 1730. itd. Za razliku od većine ostalih bratovština u kojima nisu ulazile u organe uprave, kod bratovština sa isključivo ženskim članstvom žene su obnašale i poslove vezane za upravu bratovštine.

Izvori i literatura:

Arhiv biskupskog sjemeništa u Splitu

BEGO, F., Kaštel Kambelovac-Kaštel Gomilica, Split, 1991.

BELAS, A. – KARAMAN, L.J., Bratovština i crkva Sv. Križa u Velom Varošu u Splitu, 1439.-1939., Split, 1939.

BENYOVSKEY, I., Mendicants and Dalmatian Towns in the Middle Ages, Povijesni prilozi, 15, Zagreb, 1996.

BENYOVSKEY, I., Bratovštine u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima, CCP, broj 41, 1998., str. 137.-160.

BENYOVSKEY, I. – BUKLIJAŠ, T., Bratovština i hospital Sv. Duha u Splitu u srednjem i ranom novom vijeku, Raukarov zbornik, 2005., str. 625.-655.

BENYOVSKEY LATIN, I., Uloga bratovštine Sv. Duha u Trogiru u srednjem i ranom novom vijeku, Povijesni prilozi 32/2007. str. 25.-61.

BEZIĆ-BOŽANIĆ, Nevenka, Bratovština i bratimi Grohota godine 1561., Čakavska rič 1-2 (1996.), (str. 111.-118.)

BEZIĆ-BOŽANIĆ, Nevenka, Četiri pravilnika bratovština iz splitskog Velog varoša, Čakavska rič 1-2/1984. (str. 105.-134.)

BEZIĆ-BOŽANIĆ, Nevenka., Dvije opute bratovština u splitskom Velom varošu, Kulturna baština, broj 15, 1984., str. 120.-126.

BEZIĆ-BOŽANIĆ, Nevenka., Pravilnik bratovštine sv. Stjepana u Grohotama iz 1679., g., Čakavska rič 1/1993., (str. 99.-111.)

- BIBLIJA, Stari i Novi zavjet, Zagreb, 1987.
- BLAŽINA TOMIĆ, Z., Kacamorti i kuga, utemeljenje i razvoj zdravstvene službe u Dubrovniku, Zagreb-Dubrovnik, 2007.
- BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, Danica, Privatni i društveni život u Splitu u 18. st., Zagreb, 1982.
- BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, Danica, Opute bratovština sv. Roka i sv. Sebastijana u Splitu, CCP, broj 40, 1997., str. 55.-60.
- BLACK, Christopher F., Italian confraternities in the sixteenth century, Cambridge, 1989.
- BLACK, Christopher F., The development of confraternity studies over the past thirty years, u TERPSTRA 2000 (str. 9.-30.)
- BLACK, Christopher F. – GRAVESTOCK, P., Early Modern Confraternities in Europe and the Americas: International and Interdisciplinary Perspectives, Aldershot, Hants: Ashgate, 2006.
- BLEHOVA-ČELEBIĆ, L., Hrišćanstvo u Boki, Podgorica, 2006.
- BLEHOVA-ČELEBIĆ, L., Žene srednjovjekovnog Kotora, Podgorica 2002.
- BUDAK, N. - RAUKAR, T., Hrvatska povijest srednjeg vijeka, Zagreb, 2006.
- BUJUKLIĆ, Ž., *Forum romanum*, rimska država i pravo, religija i mitovi, Beograd, 2005.
- BURIĆ, A., Bratovština sv. Antuna Padovanskog u Kaštel Lukšiću, CCP, broj 58., 2006., str. 105-115.
- CASAGRANDE, G., Confraternities and lay female religiosity in late medieval and Renaissance Umbria u: TERPSTRA, N., The politics of ritual kinship: confraternities and social order in early modern Italy, Cambridge, 2000., str. 48.-67.
- Catholic Encyclopedia - [http:// www.newadvent.org](http://www.newadvent.org)
- Codex diplomaticus II, Zagreb, 1904.
- Codex iuris canonici, Zakonik kanonskog pava, Zagreb, 1988.
- CVITANOVIĆ, V., Bratovštine grada Zadra, zbornik, Zagreb, 1964., str. 457.-470.
- CVITANOVIĆ, V., Privilegij pomilovanja bratovština Gospe od snijega, Gospe od navještenja i sv. Andrije u Zadru, Starine, knjiga 45, Zagreb, 1955., str. 173.-257.
- ČORALIĆ, L., Izvori i literatura o bratovštinama u Dalmaciji od srednjeg vijeka do pada Mletačke Republike, CCP, 27/1991., str. 88.-96.
- ČORALIĆ, L., Bratovština sv. Jurja i Tripuna u Mlecima u oporukama hrvatskih iseljenika, CCP 34, Zagreb 1994., str. 79.-97.
- ČORALIĆ, L., Splitske vjerske ustanove u oporukama hrvatskih iseljenika u Mlecima, Kulturna baština 19 (1995.), 26/27; str. 77.-86.
- ČORALIĆ, L., Splićani u Veneciji 14.-18. st., Građa i prilozi za povijest Dalmacije 12, Split, 1996., 109.-156.
- ČORALIĆ, L., Tragom grobnice hrvatske bratovštine u North Stonehamu kraj Southamptonu u Engleskoj, CCP, broj 40, 1997., str. 27.-38.
- ČORALIĆ, L., Tragovima hrvatske zajednice i bratovštine sv. Jeronima u Udinama, Marulić, 3/1997, (str. 529.-532.)

ČORALIĆ, L., Hrvatska bratovština u južnoj Engleskoj (XV.-XVI. st.), Marulić, 1/1998., (str. 53.-59.)

ČORALIĆ, L., Papa Siksto IV i Hrvati: indulgencija hrvatskoj bratovštini sv. Jurja i Tripuna u Mlecima 1481. g., CCP, broj 42, 1998., str. 107.-120.

ČORALIĆ, L. - BALIĆ NIŽIĆ (2006.) Iz hrvatske vojne povijesti – *Croati a cavallo* i *Soldati Albanesi*, njihova bratovština i gradivo o njezinu djelovanju od 1675. g. do sredine XVIII. stoljeća, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU, Zagreb 24/2006., (str. 71.-130.)

DOMAZET, M., Kaštelanske bratovštine od XVI. do XIX. stoljeća, CCP 34, Zagreb 1994., str. 99.-116.

DRAČEVAC, A., Odnosi među bratstvima starogrčke parokije, CCP, 27/1991., str. 97.-106.

DUPLANČIĆ, A., Ulomci arhiva splitskih bratovština u arheološkom muzeju u Splitu, CCP, 27/1991., str. 107.-116.

Enciclopedia del diritto, VIII, *confraternita*, str. 1035.-1043.

Enciklopedija Jugoslavije, 2, Zagreb, 1956., (bratovštine, str. 186.-189.)

FISKOVIĆ, C., Dva pravilnika trogirskih bratovština na hrvatskom jeziku, Čakavska rič 1/1971. (str. 99.-122)

FISKOVIĆ, C., Dva pravilnika splitskih bratovština na hrvatskom jeziku, Čakavska rič 1/1971. (str. 117.-149.)

HARRIS, R., Povijest Dubrovnika, Zagreb, 2006.

HENDERSON, J., Piety and Charity in Late Medieval Florence, Oxford, 1994.

Hrvatska enciklopedija, sv. III, Zagreb, 1942., str. 247.-252.

JANEKOVIĆ RÓMER, Z., Maruša ili suđenje ljubavi, bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika, Zagreb, 2007.

KARBIĆ, D., Marginalne grupe u hrvatskim srednjovjekovnim društvima od druge pol. XIII. do početka XVI. stoljeća, HZ, god. XLIV, sv. 1, Zagreb 1991.

KOLANOVIĆ, J., Prilog povijesti šibenskih hodočšća u kasnom srednjem vijeku, CCP 9/1982. (str. 13-36.)

KOLANOVIĆ, J., Šibenska Crkva u okviru društvenih odnosa 14. i 15. st., u SEDAM STOLJEĆA ŠIBENSKE BISKUPIJE, Zbornik radova sa znanstvenog skupa Šibenska biskupija od 1298. do 1998., Šibenik, 2001., str. 63.-79.

KOVAČIĆ, J., Tri pravilnika bratovština u Hvaru, CCP, br. 42, 1998., (str. 121.-134.)

KUŠTRE, D., Statut kotorske bratovštine sv. Križa iz 1298. godine, CCP 39/1997., str. 137.-146.

LADIĆ, Z., O najstarijim hodočašćima iz Kotora, CCP, broj 41, 1998., str. 117.-122.

LADIĆ, Z., O razlozima sastavljanja kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih oporuka, Raukarov zbornik, 2005., str. 607.-623.

LADIĆ, Z., Prilog proučavanju hodočašćenja iz Zadra u drugoj polovici 14. st, CCP 32/1993. (str. 17.-31.)

LADIĆ, Z., Some Remarks on Medieval Croatian Pilgrimges, CCP 39/1997., (str. 19-24.)

LONZA, N., Kaznenopravni sustav dubrovačke republike u XVIII.st., doktorska disertacija, Zagreb, 1995.

LUKINOVIĆ, A., Šibenska biskupija u izvještajima *ad limina* u 17. i 18. st., u SEDAM STOLJEĆA ŠIBENSKE BISKUPIJE, Zbornik radova sa znanstvenog skupa Šibenska biskupija od 1298. do 1998., Šibenik, 2001.

MARINOVIĆ, A., Lopudska univerzitas, Anali Historijskog instituta u Dubrovniku, Dubrovnik, 1954., str. 181.-235.

MARUNČIĆ, T., Matrikula bratovštine dubrovačkih topnika (bombardijera) u prijepisu iz 1697., Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU Dubrovnik, sv. XLV, 2007., str. 285.-318.

MATIJACA, I., Povijest bratovštine svetog Roka (u Korčuli o 400. obljetnici Bratovštine), Korčula, 1975.

MOLMENTI, P. G., Poviost Venecije, Senj, 1888.

NERALIĆ, J., Put do crkvene nadarbine, Split, 2007.

NOVAK, G., Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća, Beograd, 1962.

NOVAK, G., Prošlost Dalmacije, Zagreb, 2001.

NOVAK-SAMBRAILO, M., Matrikula bratovštine sv. Jakova iz Galicije u Zadru, Radovi JAZU, Zagreb, 1972.

Novissimo digesto itaiano, I, *associazione laicale, associazione laicale*, str. 1424.-1441.

Nuovo digesto itaiano, 1938-XVI, *confraternite*, str. 815.-818.

OSTOJIĆ, I., Stara bratovština Presv. Tijela Kristova u Splitu, Bogoslovska smotra XLV br. 4., str. 479.-488. i XLVI br. 3., str. 307.-320., Zagreb, 1975/76.

PAŽANIN, I., Pravilnik bratovštine sv. Križa na hrvatskom jeziku i drugi prilozi poznavanju bratovština u Drveniškoj župi (Veli i Mali Drvenik i Vinišća), Čakavska rič 2/1986. (str. 75.-93.)

PEDERIN, I., Mletačka uprava, privreda i politika u Dalmaciji (1409.-1797), Dubrovnik, 1990.

PEŠORDA VARDIĆ, Z., Dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku, doktorski rad, Zagreb, 2006.

PEŠORDA VARDIĆ, Z., „Pučka vlastela“: Društvena struktura dubrovačke bratovštine Sv. Antuna u kasnom srednjem vijeku, PP 33/2007., str. 215.-239.

PETRIC, S., Bratovštine u Šibeniku, CCP 39, Zagreb, 1997., str. 97.-136.

PETRIC, S., Šibenske bratovštine u prošlosti, Sedam stoljeća Šibenske biskupije, Zbornik, Šibenik, 2001., str. 633.-647.

PETRIĆ, P., Bratovštine – najstariji oblik apostolata laika, Naša sinoda, prilog Vjesniku nadbiskupije, br. 1., Split, 1984., str. 7.-14.

PETRIĆ, P., Bratovštine – najstariji oblik apostolata laika, Crkva danas i sutra, Akti 55. splitske sinode, Crkva u svijetu, Split, 1988., str. 91.-97.

PETRIĆ, P., Pravila bratovštine sv. Roka u Splitu na hrvatskom jeziku, Čakavska rič 1/1991. (str. 3.-28.)

- Pravilnik Bratovštine Sv. Križa u Splitu, Split, 1929.
- Pravilnik ili Matrikula bratovštine Sv. Petra Apoštola kod župske crkve Varoša Lučca-Manuša u Splitu, Split, 1900. = MATRICOL Della Venerabile Confraternita di S. Pietro Apostolo Nella Citta di Spalato 1693.
- Pomorska enciklopedija, 1, Zagreb, 1972., 435.
- Povijest, sv. 8, 9, Zagreb, 2007., 2008.
- Pravni leksikon, Zagreb, 2006., str. 117.
- PRIJATELJ-PAVIČIĆ, I., Kiparska i slikarska umjetnička baština bratovština u Dalmaciji između XIV. i XIX. st., CCP, broj 40, 1997., str. 39.-53.
- PRLENDER, I., Bratovštine Slanske knežije Dubrovačke Republike: nakane i postignuća, Radovi ZHP FF Sveučilišta u Zagrebu., 31, 1998., str. 111.-123.
- RAUKAR, T., Hrvatsko srednjovjekovlje, prostor, ljudi, ideje, Zagreb, 1997.
- RAUKAR, T., Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku, Split, 2007.
- RAUKAR, T., Rab sredinom XV. st., CCP, broj 42, 1998., str. 27.-36.
- RAUKAR-PETRICIOLI-ŠVELEC-PERIČIĆ = Raukar, T. - Petricioli, I. - Švelec, F. - Peričić, Š., Zadar pod mletačkom upravom 1409.-1797., Zadar, 1987.
- RAVANČIĆ, G., Historiografija o epidemiji Crne smrti s polovice 14. st., Povijesni prilozi, 33, 2007., str. 195.-215.
- SEDAM STOLJEĆA ŠIBENSKE BISKUPIJE, Zbornik radova sa znanstvenog skupa Šibenska biskupija od 1298. do 1998., Šibenik, 2001.
- SMILJANIĆ, F., O položaju i funkciji župana u hrvatskim srednjovjekovnim vrelima od 9. do 16. st., PP 33/2007., str. 33.-103.
- STOJAN, S., Oporuke „Trista Vica udovica“: iz lopudske svakodnevice u drugoj polovici 16. st., Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU Dubrovnik, sv. XLV, 2007., str. 191.-218.
- STROHAL, I., Bratstva (bratovštine) u starom Trogiru, Rad JAZU 201, Zagreb, 1914.
- SULE, D. (urednik), Bratovštine otoka Šolte, Split, 2004.
- Suvremena katolička enciklopedija, sv. I-IV, Split, 2005.
- ŠUPUK, A., Matrikula bratovštine Blažene Marije u šibenskom varošu iz godine 1452., Čakavska rič, 1/1976., 5- 34.
- TERPSTRA N., Lay confraternities and civic religion in renaissance Bologna, Cambridge, 1995.
- TERPSTRA N., The politics of ritual kinship: confraternities and social order in early modern Italy, Cambridge, 2000.
- VIDOVIĆ, R., Nekoliko splitskih čakavskih zapisa iz arhiva bratimšćine sv. Križa u Splitu, Čakavska rič 2/1985., (str. 105.-121.)
- VOJNOVIĆ, K., Bratovštine i obrtne korporacije u Republici Dubrovačkoj, Zagreb, 1899.
- ZORIĆ, K., Le Confraternite in Dalmazia studiate nei loro manoscritti ed il loro influsso sulla vita religiosa, *Estratto della dissertazione dottorale nella Facoltà Teologica della Pont. Università Gregoriana*, Roma, 1949.

WOMEN IN MEDIEVAL DALMATIAN TOWNS' CONFRATERITIES

In this paper, the author deals with the presence of women in confraternities in medieval Dalmatian towns. Even though primarily male in membership, confraternities also regularly accepted sisters or '*sestrime*' most commonly as parts of spiritual gifts. Women were regularly excluded from the organs of confraternity administration except for the confraternities with exclusively female membership. In more recent times, the participation of female membership increased in modern confraternities as did the amount of provisions which regulated the position of sisters. These provisions were contained in confraternity statutes which were called *matrikule*.

Key words: *middle ages, confraternities, matrikule*